

Azərbaycan tarixində İlham Əliyev epoxası

(əvvəlki XQ-nin 1, 3, 5 mart 2024-cü il tarixli saylarında)

VI. Lokal antiterror əməliyyatı

Xankəndidə parad

19–20 sentyabr 2023-cü il tarixlərində cəmi 23 saat davam edən lokal antiterror əməliyyatı nəticəsində Xankəndi və ətrafındakı Ermənistan ordusunun hissələrinin müqaviməti qırıldı və ölkə ərazisini tərk etməyə məcbur edildi. Bu, Ermənistanın Azərbaycan qarşısında ikinci kapitulyasiyası idi. Birinci kapitulyasiya 10 dekabr 2020-ci il paradi ilə qeyd edilmişdisə, ikinci kapitulyasiya 8 noyabr 2023-cü ildə Xankəndi paradi ilə qeyd edildi.

Yevlax görüşləri

Ermənilər yeni yaranmış situasiyanı nəzərə alaraq erməni icmasının ehtiyaclarına dair Azərbaycan tərəfindən müəyyən edilmiş nümayəndə heyəti ilə əvvəllər imtina etdikləri danışıqlar aparılmasına məcbur oldu. 21 sentyabr 2023-cü ildə ilk dəfə Yevlaxda və 25 sentyabrda isə Xocalıda görüşlər keçirildi.

2023-cü il sentyabrın 28-də "DQR"-in oyuncaq prezidenti 2024-cü il yanvarın 1-dən onun buraxılmasını elan etdi. 29 sentyabrda Azərbaycan və erməni icmasının nümayəndələri arasında ikinci Yevlax görüşü oldu. Azərbaycan erməni vətəndaşlarının ərzaq və həyatı təhlükəsizliyini tam şəkildə təmin etməyə hazır olduğunu bildirdi. Buna baxmayaraq, Azərbaycan vətəndaşlığının qəbul edilməsi haqqında təklifləri qəbul etməyən ermənilər ölkəni tərk etməli oldu. Beləliklə, Azərbaycan ərazi bütövlüyünü tam şəkildə bərpa etdi.

Separatçı "liderlər" in həbsləri

19-20 sentyabr 2023-cü il tarixli lokal antiterror əməliyyatının qələbəsinin ən mühüm nəticələrindən biri də Azərbaycan torpaqlarında hakimiyyət iddiasında olan separatçı "liderlərin" həbs edilməsi oldu. İlk belə tədbirlərdən biri 29 iyul 2023-cü ildə keçirilmiş, Xocalıda soyqırımın həyata keçirilməsindən fəal iştirakçılarından olan Vaqif Xaçatryan tutulmuşdur. Sentyabrın sonu – dekabrın əvvəllərində isə Ruben Vardanyan, Lyova Mnatsakanyan, David Babayan, Bako Saakyan, "prezident" Arak Arutyunyan, Arkadi Qukasyan və digərləri həbs edilərək, Bakıya gətirildi.

Azərbaycan bayrağı Xankəndidə və Xocalıda

Prezident İlham Əliyev 15 oktyabr 2023-cü ildə əvvəlcə Xocalıda, sonra isə Xankəndidə Azərbaycan bayrağını ucaltdı. Noyabrın 8-də Xankəndidə qələbə paradi keçirildi. Prezident İlham Əliyev paradda çıxışında demişdir: "biz tarixi ədalətli bərpa etdik. 20 sentyabr 2023-cü il bizim tariximizdə qalacaq, necə ki, 8 Noyabr. Noyabrın 8-də Şuşa əməliyyatından sonra düşmənin ordusunun belə qırıldı və bir gün sonra kapitulyasiya aktına imza atdı. Bu il aprelin 23-də biz Laçın istiqamətində Azərbaycan-Ermənistan sərhədini nəzarətə alaraq ərazi bütövlüyümüzü tam bərpa etdik və sentyabrın 20-də dövlət suverenliyini tam bərpa etdik. Bununla separatçıların kitabı bağlandı. Artıq Azərbaycanda separatçılığa yer olmayacaqdı".

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tam şəkildə bərpası həmin ərazilərin Ümumazərbaycan iqtisadiyyatına, sosial-mədəni və siyasi həyatına inteqrasiyası sahəsində yeni tələblər irəli sürdü. 28 noyabr 2023-cü ildə Xankəndi şəhərində Qarabağ Universitetinin açılması haqqında Prezident sərəncamı verildi. İlham Əliyev dekabrın 6-da "Qarabağ: 30 ildən sonra evə döndüş. Nailiyyətlər və çətinliklər" adlı forumda xarici ekspertlərin suallarını cavablandırdı.

VII. Növbədənəkar prezident seçkiləri

Qalib liderin qələbəsi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yalnız ona məxsus siyasi uzaqgörənlik və iradə ilə bütün dünyaya örnək ola biləcək bir qərar qəbul etdi. Prezident sərəncamına uyğun olaraq 2024-cü il dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikasında növbədənəkar prezident seçkiləri elan edildi. Prezident İlham Əliyev bu qərarını yerli telekanallara 10 yanvar 2023-cü il tarixli müsahibəsində ətraflı şəkildə təhlil etmişdir. Dekabrın 15-də YAP İdarə Heyətinin genişləndirilmiş iclasında partiya lideri İlham Əliyev prezidentlik

namizədlili yekdilliklə irəli sürüldü. Prezident həmin günlərdə də Azərbaycanın təmin edilmiş ərazi bütövlüyünün möhkəmləndirilməsi sahəsində fəaliyyətini davam etdirirdi.

Dekabrın 21-də Xankəndi şəhər stadionunda Prezident İlham Əliyevin dərin məzmunlu çıxışı oldu, sonra isə Qarabağ və MOİK komandaları arasında Azərbaycan kuboku üzrə futbol oyunu keçirildi. Azərbaycanın bütün ərazisi üzərində suveren hüquqların həyata keçirilməsi geridönməz xarakter aldı. Bunun ən mühüm simvollarından biri İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın seçki günü məhz Xankəndidə səs verməsi oldu. Prezident İlham Əliyev andiçmə mərasimində bu barədə demişdir: "Orada verdiyim səs, o qutuya atdığım bülleten, sadəcə olaraq, bülleten deyildi. Bu, erməni separatçılarının tabutuna vurulan son mizmar idi".

2024-cü il 7 fevral prezident seçkiləri böyük ruh yüksəkliyi və davamiyyət ilə əlamətdar oldu. Çoxsaylı yerli və beynəlxalq müşahidəçilərin də təsdiq etdiyi kimi seçki demokratik və şəffaf şəraitdə keçirilmişdir. Seçki prosesində seçicilərin 92,12 faizi hakim partiya YAP İlham Əliyevə səs verdi. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğun olaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu seçkinin nəticələrini təsdiq etdi.

Azərbaycan tarixində yeni mərhələ

2024-cü il fevralın 14-də Milli Məclisdə İlham Əliyevin andiçmə mərasimi keçirildi. Prezident İlham Əliyev andiçmə mərasimində tarixi nitq söylədi. Prezidentin nitqində həm 2003-cü ildən başlanılan tarixi yola yekun vuruldu, həm də ölkənin inkişaf perspektivi müəyyən edildi.

VIII. Prezident Qarabağ və Şərqi Zəngazurda

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin tarixində Prezident İlham Əliyevin həmin ərazilərə səfəri böyük tarixi əhəmiyyətə malik idi. Prezident İlham Əliyev 2020-ci ilin oktyabrından 2023-cü ilin noyabrınadək işğaldan azad edilmiş ərazilərə doxsan dəfəyədək səfər etmişdir. Bu səfərlər prosesində işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpa və yenidən qurulması və Böyük Qayıdışın həyata keçirilməsi hazırlanmışdır.

IX. Böyük Qayıdış Zəfərdən quruculuğa

Azərbaycanın II Qarabağ müharibəsinin gedişi zamanı əldə etdiyi qələbələr və işğaldan azad edilmiş torpaqların ərazisinin genişləndirilməsi bu ərazilərin bərpa və yenidən qurulmasını, həmçinin məcburi köçkünlərin öz yerlərinə qayıtmasını da reallığa çevirdi. Ermənistanın işğal altında olan Azərbaycan əraziləri azad edildikcə ictimai fikirdə belə bir təsəvvür var

idi ki, məcburi köçkünlər bu prosesin ardınca həmin ərazilərə qaşıda biləcəkdir. Azərbaycan dövləti isə bu ərazilərdə baş verən dağıntının miqyasını və minalanmasının səviyyəsini nəzərə alaraq, problemin həllinə konseptual yanaşmağa üstünlük verdi.

Bərpa və inkişaf konsepsiyası

Bununla əlaqədar olaraq, dövlət tərəfindən müvafiq tədbirlər görülməsinə başlandı. İlk tədbirlər işğaldan azad edilmiş ərazilərinin idarəsinin təşkili bağlı idi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müharibənin davam etdiyi dövrdə, 29 oktyabr 2020-ci ildə "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında" fərmanı imzalandı.

Fərmana uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində, Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazi bölgüsünə müvafiq olaraq, hər rayon üzrə xüsusi idarəetməni həyata keçirən müvəqqəti komendantlıqlar yaradılmağa başlandı. Müharibənin başa çatmasından sonra, 24 noyabr 2020-ci ildə Prezident sərəncamına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilməsi qaydada həlli ilə bağlı əlaqələndirmə qərarı qəbul edildi.

Bu sahədə görülən ən mühüm işlərdən biri kimi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi rayonlaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi oldu. Prezidentin 7 iyul 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə yeni Qarabağ (Xankəndi, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa, Tərtər) və Şərqi Zəngəzur (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın, Zəngilan) iqtisadi rayonları yaradıldı.

Azad edilmiş ərazilərdə idarəetmə

İdarəetmənin təşkili ilə birgə, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi ciddi vəzifə kimi qarşıda dururdu. Bu məsələ "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin 2021-2025-ci illər üzrə bərpası və dayanıqlı inkişafı Dövlət Proqramı"nda da (26 aprel 2021-ci il) əksini tapmışdır. Dövlət Proqramının 5-ci bölməsində əhalinin repatriasiyasından bəhs olunur. Orada qeyd edilir ki, "İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə əhalinin repatriasiyası prosesinin fundamental əsaslarının müəyyən edilməsi üçün, ilk növbədə, məcburi köçkünlər arasında sorğular aparılır və səmimiyyət prinsipinə əsaslanan bu sorğuların nəticələrinə əsasən müvafiq planlaşdırma sxemləri hazırlanır. Əhalinin repatriasiyası prosesi sosial-demoqrafik dinamika nəzərə alınmaqla, könüllülük, sosial ədalət qorunması, o cümlədən əmlak və mülkiyyət hüquqlarının bərpası kimi prinsiplər əsasında aparılır".

Dövlət Proqramında məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qaytarılmasının beynəlxalq praktika nəzərə alınmaqla, yerli şəraitə uyğun şəkildə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Əhalinin repatriasiyası kompleks yanaşmanın tətbiqi və mərhələlik prinsipinin gözlənilməsi şərti ilə həyata keçirilməlidir. Bu zaman repatriasiya üç fəzədə reallaşdırılmalıdır. Proqramda qeyd olunan repatriasiya prosesinə uyğun, müvafiq prioritet istiqamətlərin həyata keçirilməsinin mərhələliyini və digər zəruri tədbirlərin icrasının isə paralel yerinə yetirilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq bu istiqamətdə yerinə yetiriləcək tədbirlərin matrisi də hazırlanmışdır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulmasında ən mühüm yenilik onun müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması olmuşdur. Bu məqsədlə "ağıllı kənd" və "ağıllı şəhər" modeli hazırlanmışdır. Bərpa ediləcək birinci kənd kimi Zəngilanın Ağalı kəndi müəyyən edilmişdir. Prezident İlham Əliyev Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarına 2021-ci il aprelin 26-dakı səfəri zamanı demişdir: "Əslində, bu, azad edilmiş torpaqlarda inşa edilən birinci kənddir. Əlbəttə ki, bu kəndin çox böyük önəmi var".

Qayıdışın xronikası

Prezident İlham Əliyev məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qayıtmasını Böyük qayıdış kimi müəyyən etmişdir. O, Kəlbəcər və Laçın rayonlarına 2021-ci il avqustun 16-dakı səfəri zamanı demişdir: "Keçmiş məcburi köçkünləri azad edilmiş torpaqlara tədricən qaytarmaq da gündəlikdə duran məsələdir. Mən artıq bildirmişəm, Zəngilan rayonunda bir neçə aydan sonra artıq birinci qrup keçmiş köçkünlər yerləşəcək. Eyni zamanda, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli və Xocavənd rayonlarında da pilot kəndlər seçildi. Artıq işlər gedir ki, o kəndlərin bərpasına start verək və vətəndaşları oraya qaytaraq". Azərbaycan dövlətinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən bərpa və yenidənqurma işlərinin uğurla həyata keçirilməsinə paralel olaraq məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qaytarılması da reallığa çevrildi.

19 iyul 2022-ci ildə Zəngilan rayonunun Ağalı kəndinə əhalinin köçürülməsi ilə Böyük qayıdışa start verilmişdir. Böyük Qayıdış 2023-cü ildə də davam etdirildi. Martın 16-da 20 köçkün ailəsi Talış kəndinə, mayın 27-də 20 ailə (90 nəfər) Laçın şəhərinə, avqustun 18-də 25 ailə (90 nəfər) Füzuliyə, avqustun 25-də 20 ailə (88 nəfər) Laçının Zabux kəndinə qayıtmışdır.

X. Birinci xanım Prezidentlə çiyin-çiyinə

Birinci xanım Mehriban Əliyeva 1990-cı illərin ortalarından Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında önəmli rol oynamağa başlamışdır. 2002-ci ildə

Azərbaycan Gimnastika Federasiyasının prezidenti seçilməsilə bu idman sahəsində yeni uğurlar əldə edilməsinin təmin etmişdir. Onun Heydər Əliyev Fondu təsis etməsi və prezidenti kimi fəaliyyəti isə onun ictimai-siyasi həyatında yeni dövr açmışdır. Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti Azərbaycanın hüdudlarını aşaraq dünya miqyasına çıxmışdır. İSESKO-nun xoşməramlı səfiri kimi İslam mədəniyyətinin inkişafına böyük töhfələr vermişdir. 2005-2017-ci illərdə Azərbaycan Milli Məclisinin üzvü kimi parlamentdə fəaliyyət göstərmiş, nainki öz seçicilərinin, bütövlükdə Azərbaycan xalqının hörmətini qazanmağa nail olmuşdur. Mehriban Əliyeva məhz bu nüfuzuna görə, 1 fevral 2027-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti təyin edilmişdir.

Mehriban Əliyevanın dövlət rəhbərliyindən biri kimi rolu İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə özünü xüsusilə nümayiş etdirmişdir. O, müharibənin ilk günündən etibarən Ali Baş Komandan İlham Əliyev ilə birgə müharibədə qələbənin təmin olunmasında iştirak etmişdir. Müharibənin gedişində onun sosial şəbəkələrdəki paylaşmaları Azərbaycan xalqına dəstək olmuşdur.

Birinci xanım Mehriban Əliyeva müharibənin 3-cü günü, 29 sentyabr 2020-ci ildə Instagram sahifəsindən paylaşımında yazmışdı: "Ermənistanın növbəti silahlı təxribatına cavab verildi! Azərbaycan Ordusu öz Vətəninin müdafiə edərək uğurlu əks-hücum əməliyyatı keçirir və Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərini azad edir...Azərbaycanın bütün əsgərlərinin, zabıtlarının həyatı və sağlamlığı üçün dua edirik! Bu gün biz azərbaycanlılar niyyətimizlə, hərəkat və dualarımızla misli görünməmiş birlik göstəririk. Ulu Tanrı Azərbaycan xalqına onun müqəddəs mübarizəsində yar olsun! Qoy Uca Tanrı hər bir azərbaycanlıya müqəddəs Qarabağ torpağını öpməyi nəsihət etsin! Allah şəhidlərimizə rəhmət etsin! Qəbirləri nurla dolusun!".

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva Prezident İlham Əliyevlə bir yerdə ilk dəfə işğaldan azad edilmiş Azərbaycan torpaqlarında olmuş, real vəziyyət haqqında ilk paylaşımını etmişdir. Onun ən böyük xidmətlərindən biri də rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu vasitəsilə Böyük Qayıdışın həyata keçirilməsinə verdiyi töhfəsidir. Heydər Əliyev Fondu işğal edilmiş bütün ərazilərdə, xüsusilə Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı Şuşada ən möhtəşəm tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası missiyasını öz üzərinə götürərək, bunu uğurla həyata keçirməkdə davam etməkdədir.

Nəticə

Prezidentiyə namizədliyini İlham Əliyevin xeyrinə geri götürüb, onun namizədliyini müdafiə edən Ulu öndər Heydər Əliyevin tarixi qərarı öz həyatiliyini təsdiq etdi. İlham Əliyev bir-birinin ardınca Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilərək xalqın və dövlətin qarşısında duran ən mühüm məqsədə – Ermənistanın işğal altında olan ərazilərin müharibə yolu ilə azad edilməsinə nail ola bildi.

Bu möhtəşəm qələbəyə çatmaq üçün Prezident İlham Əliyev dünyəvi hər tarixində tay-berabəri olmayan strategiya və taktika hazırladı və tətbiq etdi. Hakimiyyətinin ilk 17 il ərzində bir tərəfdən Ermənistanın bir-birini əvəz edən dövlət və hökumət başçıları ilə səbr və təmkinlə sülh danışıqlarını davam etdirirdi, digər tərəfdən dövlətin qarşısında duran prioritetləri dəqiq müəyyən edərək, ardıcıl şəkildə yerinə yetirməyə başladı.

Modern dövlət quruculuğu təmin edildi, yeni və müasir Azərbaycan Ordusu yaradıldı, dövlət, xalq və ordu-nun qələbə naminə birliyi təmin edildi. Bunun nəticəsində, 44 gün ərzində Böyük Zəfərə nail olundu, Ermənistan kapitulyasiyasına məcbur edildi. Post-müharibə dövründə də qələbə strategiyası davam etdirildi, 2023-cü ilin 19-20 sentyabrında uğurlu həyata keçirilən lokal antiterror əməliyyatı nəticəsində Azərbaycanın bütün ərazisində suveren hüquqları bərpa edildi.

Prezident İlham Əliyev yenilməz siyasi iradə nümayiş etdirərək növbədənəkar prezident seçkiləri elan etdi. Bununla da Azərbaycan tarixində yeni dövrün də başlanğıcını qoydu. Azərbaycan tarixinin İlham Əliyev epoxasının tarixi təcrübəsi yeni dövrdə yeni qələbələrdən xəbər verir.

Kərim ŞUKÜROV,
AMEA Tarix İnstitutunun baş direktoru, professor